

**Formuły duchowości
w kinie najnowszym**

Przemkowi

NR 2988

Magdalena Kempna-Pieniążek

Formuły duchowości w kinie najnowszym

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2013

Redaktor serii: Studia o Kulturze
Tadeusz Miczka

Recenzent
Iwona Sowińska

Publikacja będzie dostępna – po wyczerpaniu nakładu – w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział 1	
W stronę współczesnej formuły duchowości	15
Pytanie	15
Mała syrenka i nieśmiertelna dusza	15
Pytanie o Pytanie	18
Odpowiedź?	21
Małe sensy – ale jak je znaleźć?	21
Niebezpieczna podróż i pogromca duchów. Zygmunt Bauman i Richard Rorty	23
Indywidualne epifanie i etyka autentyczności. Charles Taylor	27
Inne (te same?) pytania	37
Myśl postsekularna, czyli o przepytaniu filozofii przez religię	37
Wątpliwości hermeneuty i dyskretny urok mikrologii	41
Rozdział 2	
Najnowsze kino religijne	47
Współczesne filmy biblijne	54
Ewangelia w wersji pop. <i>Pasja</i>	55
Uśmiechnięta twarz Chrystusa. <i>Opowieść o Zbawicielu</i>	60
Hollywoodzka szopka bożonarodzeniowa. <i>Narodzenie</i>	62
Współczesne filmy hagiograficzne	65
Przepis na film hagiograficzny	67
W drodze ze św. Teresą. <i>Siódmy pokój</i>	74
Rzeczywistość jako misterium	78
„Szmer łagodnego powiewu”. <i>Wielka cisza</i>	79
Ojciec powraca. <i>Powrót</i>	83
Wygnanie z raj. <i>Wygnanie</i>	88

Czas moralnej apokalipsy. <i>Jelena</i>	92
„Kim w ogóle jest święty?”. <i>Trzeci cud, Maria</i>	96
<i>Sacrum</i> inaczej?	101
Buddyzm eksportowy? Kino Kim Ki-duka, <i>Milarepa</i>	103
Wschodnie przypowieści. <i>Wojownik, Kolory raj</i>	106
Powrót do mitu. <i>Jeździec wielorybów</i>	109
<i>Sacrum</i> (rzeczywiście) inaczej	111
Poza kino religijne. <i>Lourdes, Hadewijch, Ludzie Boga</i>	113
Rozdział 3	
Indywidualistyczne postawy wobec tradycji	121
Przypadek powrotu. <i>Jak w niebie</i>	125
Przypadek romansu. <i>Koniec romansu, Ciche światło</i>	127
Przypadek dojrzewania. <i>Pan Ibrahim i kwiaty Koranu</i>	134
Przypadek odrzuconej tożsamości. <i>Fanatyk</i>	138
Przypadek grzesznika. <i>Wyspa, Rozpustnik</i>	143
Przypadek ateisty. <i>Czas religii</i>	153
Przypadek filozofa. <i>Agora</i>	156
Rozdział 4	
Duchowość i postmodernizm	161
Indywidualne epifanie. <i>Przełamując fale, Jabłka Adama</i>	164
Przełamując (nie tylko) fale	165
Postmodernistyczna szarlotka	169
Duchowy eklektyzm	172
Poznaj siebie. <i>Matrix</i>	175
Źródła poznania. Kino Darrena Aronofsky'ego	178
Dwa oblicza New Age	185
„Wysoki” Wodnik Petera Weira	186
<i>Zen</i> -film Rona Frickego	192
Małe sensory codzienności	198
Amerykańscy bohaterowie? <i>Forrest Gump, Fenomen</i>	198
O życiu, literaturze i bawarskich ciasteczkach. <i>Dym, Przypadek Harolda Cricka</i>	202
W poszukiwaniu światła i tożsamości. Kino Wima Wendersa	206
Światło podmiotu	207
Problemy z tożsamością	213

Postmodernistyczne zaświaty. Tim Burton	218
Postmodernistyczne duchy wobec ponowoczesnej duchowości	220
„Oni czasem wracają”	222
Na przecięciu wielu dróg. Kino Jima Jarmuscha	225
<i>Homo viator?</i>	226
Widzieć lepiej	228
Droga Jarmuscha	230
Zakończenie	233
Bibliografia	237
Filmografia	245
Indeks osobowy	249
Summary	257
Zusammenfassung	258

Wstęp

„Czy duchowość ponowoczesna jest możliwa?” – pyta Agata Bielik-Robson w tytule jednego z rozdziałów książki *Inna nowoczesność*¹. Dzisiejsi badacze podchodzą do słów takich jak „duchowy”, „duch” czy „dusza” z pewnymi wątpliwościami, wypowiadając je często niepewnym, a nawet nieufnym szeptem, a czasem – wręcz przeciwnie – manifestacyjnie obwieszczając swoje do nich przywiązanie. Pytaniom związanym z istnieniem **ponowoczesnej** duchowości towarzyszą przy tym równie zasadnicze pytania dotyczące duchowości **nowoczesnej**, jej kształtu, trwałości, a także jej relacji z kategoriami takimi jak podmiotowość czy tożsamość. Wydaje się, że aktualnie w humanistyce nie można po prostu mówić o duchowości – trzeba najpierw dookreślić, o którą duchowość chodzi – o jakiej jej postaci czy też (nawiązując do tytułu książki Bielik-Robson) formule zamierzamy rozmawiać.

Istnieje bowiem duchowość i istnieje... **Duchowość**. Z jednej strony mamy duchowość niepewną, podawaną w wątpliwość, przepytowaną przez filozofów, antropologów i psychologów. Wbrew jednak temu, co zdają się twierdzić zwolennicy teorii końca metanarracji i antyduchowego charakteru ponowoczesności, współczesność przynosi wiele dowodów na to, że tradycyjne rozumienie tej kategorii wcale nie zostało nieodwołalnie odesłane do lamusa. Sytuacja przywodzi na myśl jedną z anegdot opowiedzianych przez Andrieja Tarkowskiego, wspominającego dzień, w którym – jeszcze jako chłopiec – zapytał ojca o to, czy Bóg istnieje: „Ojciec dał mi genialną odpowiedź: »Dla tego, który nie wierzy – nie istnieje. Dla tego, który wierzy – istnieje«”². Problem tkwi nie tyle w poszukiwaniu ostatecznych rozstrzygnięć, ile w świadomości istnienia wielości perspektyw, z jakich dane zjawisko jest oglądane.

¹ Por. A. BIELIK-ROBSON: *Inna nowoczesność. Pytania o współczesną formułę duchowości*. Kraków 2000, s. 265–295.

² A. TARKOWSKI: *Kompleks Tołstoja. Myśli o życiu, sztuce i filmie*. Oprac. S. KUŚMIERCZYK. Warszawa 1989, s. 284.

Jednym z filozofów, którzy akcentują współwystępowanie wielu wariantów duchowości w dzisiejszym świecie, jest Charles Taylor. To właśnie jego dzieła, obok książki Agaty Bielik-Robson, stanowią punkt teoretycznej orientacji dla niniejszych rozważań. I to głównie w ich świetle rozpatruję zagadnienie miejsca, jakie w ogólnokulturowej dyskusji na temat duchowości zajmuje kino najnowsze. Przez określenie „kino najnowsze” rozumiem przy tym filmy powstające od lat dziewięćdziesiątych XX wieku do dzisiaj, z pewnymi istotnymi wyjątkami. Kilkakrotnie pojawią się w tej książce odwołania do dzieł czy nurtów, które zaistniały jeszcze przed 1995 rokiem. Powołanie się na wcześniejsze filmy Wima Wendersa, Tima Burtona czy Jima Jarmuscha znajduje jednak uzasadnienie w dążeniu do pokazania trwałości i wieloaspektowości zaproponowanych przez tych twórców wizji.

Zaprezentowane tu interpretacje są zaledwie jednymi z wielu możliwych odczytań filmów, których dotyczą; odczytań będących bez wyjątku efektem poszukiwania w analizowanych tekstach kultury tropów odsyłających do problematyki współczesnej duchowości; odczytań podejmowanych z całą świadomością faktu, iż o interpretacji decyduje to, czy i w co wierzy, co myśli i jak to manifestuje nie tylko twórca, lecz także badacz. Dlatego podjęte rozważania będą czasem przeciwnie najbardziej powszechnym i ogólnie przyjętym interpretacjom omawianych obrazów. Celem projektu jest bowiem nie tyle dokonanie wszechstronnej analizy wybranych dzieł, ile wykorzystanie niejednokrotnie drobnych (i równocześnie dotyczących często drobiazgow) uwag nasuwających się w trakcie obcowania z nimi do wysnucia ogólniejszych wniosków związanych ze współczesnym statusem duchowości.

Zadanie naszkicowania choćby najbardziej ogólnej w swoich zarysach duchowej mapy kina najnowszego wymaga oczywiście zdefiniowania pojęcia duchowości. Termin ten rozumiem możliwie szeroko. Metafizyka, mistycyzm, gnoza, możliwości płynące z przeszczepiania na grunt sztuki Zachodu elementów wschodnich systemów religijnych i filozoficznych (i *vice versa*), mniej lub bardziej gwałtowna negacja istnienia jakiegokolwiek porządku nadprzyrodzonego (w tym duszy, Boga itd.), indywidualne epifanie, mity, praktykowane rytuały (także te kojarzone z codziennością), egzystencjalne lęki związane z próbami określenia własnego miejsca w świecie, poszukiwanie sensu istnienia – oto wybrane ślady, które uznaję za znaczące w rozważaniach dotyczących duchowości, jakiej obrazu dostarcza nam kino.

Już samo to pobieżne zestawienie tropów wskazuje, jak rozległy obszar badawczy jest przedmiotem mojego zainteresowania. Dlatego też konieczne było przyjęcie pewnych wstępnych ograniczeń. Zgromadzone tutaj analizy dotyczą przede wszystkim, lecz nie jedynie, filmów fabularnych. W przypadku kina religijnego konieczne okazało się odwołanie do wybranych filmów dokumentalnych, które w ostatnich latach wniosły nową jakość do zagadnienia związków kinematografii z religijnością. Z pola badań wyłączyłam *a priori* kino polskie. Istnieje

oczywiście grupa twórców, takich jak Krzysztof Kieślowski, Jan Jakub Kolski, Krzysztof Zanussi czy Marek Koterski, których dzieła stanowić mogą inspirację w refleksji nad aktualnym statusem duchowości. Uznając konieczność dokonania selekcji, zdecydowałam się jednak skoncentrować na tropach rozproszonych w reagującej błyskawicznie na wszelkie zmiany w dzisiejszym rozumieniu tej kategorii kinematografii światowej. Co oczywiście nie oznacza, że zjawiska charakterystyczne dla kina polskiego nie zostały już w pewnej mierze rozpoznane. Niezwykle istotną twórczość Krzysztofa Kieślowskiego w ostatnich latach wszechstronnie opracowano³. Na możliwości wykorzystania filozofii Charlesa Taylora w interpretacji duchowych aspektów współczesnego polskiego kina autorskiego próbowałam z kolei wskazać w opublikowanym na łamach „Kwartalnika Filmowego” artykule poświęconym twórczości Marka Koterskiego⁴.

W jednym ze swoich wierszy cytowany już Arsienij Tarkowski w sposób metaforyczny, niezwykle trafnie, oddał istotę wszelkiego typu poszukiwań związanych z duchowością:

Вот и лето прошло,
Словно и не бывало.
На пригреве тепло.
Только этого мало.

Всё, что сбыться могло,
Мне, как лист пятипальый,
Прямо в руки легло.
Только этого мало.

Понапрасну ни зло,
Ни добро не пропало,
Всё горело светло.
Только этого мало.

Жизнь брала под крыло,
Берегла и спасала.
Мне и вправду везло.
Только этого мало.

³ W ostatnich latach doczekaliśmy się zarówno tradycyjnych, utrzymanych w duchu religijno-metafizycznym odczytań filmów Kieślowskiego, na przykład w książce ks. Marka LISA (*Figury Chrystusa w „Dekalogu” Krzysztofa Kieślowskiego*. Opole 2007), jak i (provokacyjnie) nowatorskich interpretacji autorstwa Slavojana Žižka (*Lacrimae rerum. Kieślowski, Hitchcock, Tarkowski, Lynch*. Przeł. G. JANKOWICZ et al. Kraków 2007). Wiele z duchowych tropów związanych z twórczością Kieślowskiego odkrywają także artykuły zgromadzone w tomach: *Kino Krzysztofa Kieślowskiego* (red. T. LUBELSKI. Kraków 1997) oraz *Kino Kieślowskiego, kino po Kieślowskim* (red. A. Gwóźdź. Warszawa 2006).

⁴ Por. M. КЕМПНА: *Siedem razy siedem, czyli jak skonstruować horyzont sensotwórczy w siedmiu krokach na przykładzie siedmiu filmów Marka Koterskiego*. „Kwartalnik Filmowy” 2007, nr 59, s. 194–214.

Листьев не обожгло,
 Веток не обломало...
 День промыт, как стекло.
 Только этого мало⁵.

Charakterystyczny refren pojawiający się w zakończeniu każdej strofy uderza swą wieloznacznością. O czym może bowiem świadczyć pełne bólu zawołanie „ale to za mało”? Czy o właściwym człowiekowi pragnieniu gromadzenia coraz większej ilości doświadczeń i dóbr, wrażeń wykraczających poza dary codzienności? A może o doznawanym przez Ja liryczne – irracjonalnym w świetle otrzymanych dobrodziejstw – braku satysfakcji z życia będącego jego udziałem? Czy też wreszcie westchnienie „ale to za mało” jest wyrazem tęsknoty za transcendencją, objawieniem, uzyskaniem dostępu do tego, co Inne, niewyraźalne?

Być może potencjalne interpretacje staną się bardziej przekonujące, jeżeli przypomnimy, że wiersz Tarkowskiego jest uwikłany w szczególne relacje intertekstualne. Wszak został on wykorzystany przez syna poety, Andrieja, przy realizacji jednego z najważniejszych w jego twórczości dzieł, *Stalkera* (1979). W szczególnym momencie akcji – w chwili, kiedy będąca celem wędrówki bohaterów Komnata staje się już osiągalna – wkładając w usta tytułowej postaci słowa wiersza, reżyser uzyskuje interesujący efekt. Z jednej strony utwór wydaje się komentarzem, dodatkowym rysem w portretach psychologicznych pielgrzymujących do cudownego miejsca mężczyzn, nieznajdujących satysfakcji w swoim życiu, pomimo sukcesów, które wcześniej udało się im osiągnąć. Z drugiej jednak strony, jeżeli weźmie się pod uwagę fakt, iż Stalker (Aleksandr Kajdanowski) wypowiada słowa wiersza, przypisując ich autorstwo swojemu zmarłemu jakiś czas wcześniej wielkiemu mistrzowi, postaci o znamionach wybitnie mesjańskich, cytowane wersy okażą się próbą ubrania w słowa wewnętrznej siły, nieustannie napędzającej tęsknoty za czymś większym, Innym, która owocuje – tak w wypadku *Stalkera*, jak wcześniej jego nauczyciela – podjęciem trudnej i niezwykle zobowiązującej misji.

Film Andrieja Tarkowskiego nie jest jednak jedynym obrazem, w którym wykorzystano wiersz jego ojca. W zrealizowanym w 2002 roku (w dwadzieścia trzy lata po *Stalkerze*) *Czasie religii* Marco Bellocchio również sięga po strofy rosyjskiego poety. Tym razem wypowiada je Diana Sereni (Chiara Conti), piękna i tajemnicza katechetka, w odpowiedzi na komplement głównego bohatera, Er-

⁵ A. TARKOVSKIY: ***Vot i leto proshlo... V: IDEM: *Stihi raznyh let*. Moskva 1983. Cyt. za: <http://www.litera.ru/stixiya/authors/tarkovskij/vot-i-let.html>. Data dostępu: 2 sierpnia 2006. „Lato przeminęło, / Jak gdyby go nie było. / W słońcu wciąż jest ciepło. / Ale to za mało. // Co spełnić się mogło / Jak liść pięciopalczasty / Na dłoń mą spłynęło. / Ale to za mało. // Dokonane ni zło, / ni dobro nie przypadło, / wciąż jaśniało światło. / Ale to za mało. // Życie pod skrzydła brało, / strzegło mnie, ratowało. / Szczęście mi sprzyjało. / Ale to za mało. // Liści nie spalono, / gałązki nie złamano... / Dzień jest jasny jak szkło. / Ale to za mało”.

nesta (Sergio Castellitto). Także i tę scenę cechuje wieloznaczność. Słowa wiersza Diana odnosi bezpośrednio do siebie – chociaż zdaje sobie sprawę ze swoich zdolności i urody, przeczuwa, że wszystko to jest w gruncie rzeczy niewystarczające, brak jej bowiem jakiejś iskry, czegoś, co pomogłoby jej osiągnąć prawdziwą wielkość. Z przebiegu rozmowy można wywnioskować, że chodzi tu o talent czy też wystarczająco silną inspirację. Równocześnie scena ta, odniesiona do całości filmu, zdaje się nieść pewne dodatkowe przesłanie. Fabuła, zogniskowana wokół motywu procesu kanonizacyjnego matki głównego bohatera, stopniowo odsłania zakłamanie, obłudę i hipokryzję bliskich zmarłej, którzy za wszelką cenę, w imię różnorodnie pojętych interesów – ale bez wyjątku materialnych – pragną podnieść własny status dzięki posiadaniu wśród przodków świętej.

Ernesto zajmuje w tej sytuacji postawę szczególną – jako ateista manifestuje swoją niechęć do brania udziału w staraniach o kanonizację matki. Nie zadowala się jednak całkowitym wycofaniem ze spraw rodziny, w jego zachowaniu widoczny jest niepokój, wynikający najprawdopodobniej z przekonania (powstałego już w dzieciństwie w wyniku negatywnego oddziaływania potencjalnej świętej), że bierność nie wystarcza, a wszelkie poglądy należy poprzeć zdecydowanym czynem. Odnoszący sukcesy w pracy zawodowej, pozostający w dobrych relacjach z synem, cieszący się miłością pięknej Diany, Ernesto mógłby poprzestać na tym, co posiada, podporządkować się niewiele znaczącym dla niego, jako ateisty, pragnieniom rodziny. I tutaj właśnie pojawia się miejsce na zawołanie „ale to za mało”. Ernesto bowiem uświadamia sobie, że negacja jednego porządku pociąga za sobą konieczność zbudowania innego, alternatywnego – popartego nie tylko słowem, lecz także czynem.

Wiersz Arsienija Tarkowskiego pojawia się w dwóch filmach o tematyce duchowej czy religijnej, co sytuuje go w samym centrum problemów najbardziej istotnych dla niniejszych rozważań. W obu wypadkach znaczenie utworu można rozpatrywać na przynajmniej dwóch płaszczyznach. To, co wydawało się dotyczyć bezpośrednio biografii bohaterów, nagle okazuje się istotnym przesłaniem całego filmu. Dlatego właśnie zawołanie „ale to za mało”, moim zdaniem, może patronować tworzeniu filmowej mapy duchowości. Chodzi tutaj przecież o poszukiwanie takich śladów, tropów, które stanowią dowody poczucia niewystarczalności ściśle racjonalnego pojmowania świata. A wrażenie to jest źródłem rozmaitych postaw, poczawszy od skierowania się w stronę złożonych systemów religijnych i filozoficznych, skończywszy na próbach nadania codzienności znamion „świeckiej świętości”.

Indeks osobowy

- A**
Abrams Jeffrey Jacob 247
Abrams Meyer Howard 208, 211, 237
Adorno Theodor W. 45
Agel Henri 54, 78
Akinuoye-Agbaje Adewale 174
Amenábar Alejandro 156–159, 221, 239, 245
Andersen Hans Christian 16
Aronofsky Darren 6, 178–179, 181–185, 239, 242, 245, 247
Arouet François-Marie zob. Wolter
Augé Marc 227, 237
Augustyn z Hippony, św. 66, 144
Awierincew Sergiusz 22
Ayfre Amédée 52
- B**
Bachelard Gaston 32–34, 237
Baer Randall N. 185, 237
Balthasar Hans Urs von 77
Baran Bogdan 37, 243
Barrie James Matthew 205
Barris Jeremy 174, 237
Bartczak Magdalena 111, 237
Barth John 161
Barthes Roland 25, 45, 191
Basa Giulio 66
Bataille Georges 149, 237
Battiatto Giacomo 49, 72, 246
Bauchau Patrick 206
Baudrillard Jean 207, 215, 237
Bauman Zygmunt 5, 23, 26, 28, 30, 35, 226, 237
- Baxter Lynsey 61
Bean Henry 138–139, 143, 245
Beauvois Xavier 118–119, 246
Bellah Robert N. 122, 237
Bellocchio Marco 12, 96, 153–155, 245
Bellucci Monica 58
Benigni Roberto 229
Benitez Fernando 131
Benjamin Walter 40
Berman Marshall 40–41, 237
Bernardone Giovanni zob. Franciszek z Asyżu, św.
Bettany Paul 188
Bianchi Régina 63
Biderman Shai 174, 237
Bielik-Robson Agata 9–10, 24, 26–28, 33–35, 37, 39–40, 42, 123–124, 158–159, 173, 224–225, 237–238
Binoche Juliette 98
Blake William 229–231
Bleckner Jeff 69, 245
Bliss Michael 187–188, 238
Bloom Harold 181
Bobko Aleksander 22, 243
Boehm Gero von 246
Bogdanowska Monika 46, 241
Bojaxhiu Agnes Gonxha zob. Matka Teresa z Kalkuty, bł.
Boniecki Adam, ks. 58
Bonnievie Maria 88
Borowski Władysław 61, 237
Boulanger Pierre 135

- Brach-Czaina Jolanta 46
Bresson Robert 52–53
Bridges Jeff 187
Bro Nicolas 170
Brogowski Leszek 33, 237
Buber Martin 18, 32, 51, 238
Bunce Stuart 62
Buñuel Luis 50, 55, 114
Burstyn Ellen 184
Burton Tim 7, 10, 218–219, 221–225, 243, 245–247
Bykowska Karolina 50, 240
- C**
Caro Niki 109, 246
Carrey Jim 187
Castaneda Carlos 186
Castellitto Sergio 13
Castle-Hughes Keisha 63, 109
Chamberlain Richard 187
Chokling Neten 105–106, 246
Chopra Deepak 172
Chymkowski Roman 227, 237
Ciapara Elżbieta 219, 238
Cirlot Juan-Eduardo 109, 238
Clark Larry 50
Coelho Paulo 186
Coen Ethan 164
Coen Joel 164
Coleridge Samuel Taylor 208
Connor Kevin 68, 246
Conti Chiara 12
Cook Roger F. 211, 240
Costa Fabrizio 68, 70–71, 246
Cotillard Marion 99
Couliano Ioan P. 110, 238
Cronenberg David 163
Crowe Russell 188
Czaja Dariusz 15–17, 19, 122–123, 180–181, 238
Czapliński Przemysław 26, 241
Czartoryski Bartosz 220–221, 238
- d**
d'Arc Joanna 66
Davis Erik 179, 181, 238
Dehnel Piotr 44, 239
Deleuze Gilles 25, 162
DeMille Cecil B. 53, 55
Depp Johnny 148, 205, 218, 226
Derechowski Wojciech 175, 238, 243
Derrida Jacques 42, 162, 234
Devlin William J. 174, 237
Dewaele David 117
Diderot Denis 16
Disney Walt 16
Diużew Dmitri 146
Doktór Jan 18, 238
Dommartin Solveig 215
Donadoni Maurizio 153
Dopartowa Mariola 56–59, 238
Dostojewski Fiodor 94
Dreyer Carl Theodor 165
Dumont Bruno 115–117, 245
Dunmore Laurence 144, 147–148, 150, 152, 247
Dupeyron François 135, 246
Durkheim Emil 38
Duryś Elżbieta 57, 241
Dynarski Kazimierz 61, 237
Dziwisz Stanisław, kard. 67, 70–73, 238
- E**
Ebert Roger 194–195, 238
Eco Umberto 42, 161, 238
Eichmann Adolf 139
Einstein Albert 18, 139
Eliade Mircea 87, 104, 110, 146, 186–188, 238
Eliot Thomas Stearns 33
Emmerich Anna Katarzyna 56, 64
Esposti Piera Degli 154
- F**
Falk Niklas 126
Farmer Gary 229
Fedewicz Maria Bożena 208, 237
Fellini Federico 114
Ferency Adam 22
Ferrara Abel 98–99, 101, 148, 246
Ferrel Will 204
Fiennes Ralph 127
Filek Jacek 16, 238
Filipczuk Michał 16, 121, 150, 243

- Fireman Gary 25, 238
Fishburne Laurence 176
Flanagan Owen 25, 238
Flig Jacek 225, 227–228, 230, 232, 238
Fontana Paul 176, 238
Ford Harrison 187
Ford James L. 176–177, 238
Forgione Francesco zob. Pio z Pietrel-
ciny, św.
Forster Marc 204–205, 247
Foucault Michel 42, 162, 226, 238
Franciszek z Asyżu, św. 66, 144
Frank Hans 69
Frankl Viktor 50
Freud Zygmunt 139, 172, 191, 224
Fricke Ron 6, 186, 192–198, 237, 245
Friedrich Caspar David 82, 212
Fromm Erich 85, 186, 239
- G**
Gadacz Tadeusz 28, 121, 243
Gadamer Hans-Georg 44, 239
Gajos Janusz 22
Gallagher Daniel B. 174, 239
Ganz Bruno 216
Garbicz Adam 48, 65, 148, 242
Gazda Grzegorz 222, 242
Gemunden Gerd 211, 240
Gibson Mel 49, 55–60, 62–64, 100, 156,
238, 241, 246
Gilliam Terry 48
Glass Philip 94
Goethe Johann Wolfgang 20
Goldsmith John 61
Gosling Ryan 138
Graf Alexander 207, 214, 239
Graff Piotr 43, 241
Graham Heather 99
Greenaway Peter 162, 164
Greene Graham 128–131, 239
Griffin David R. 162
Gröning Philip 79–81, 133, 239, 247
Groom Winston 201
Grün Anselm 17–18, 239
Gruszczyński Marcin 28, 121, 243
Grzegorzyc Anna 17, 240
Grzegorzewska Barbara 136, 242
Grzywalska Natalia 80, 239
Guattari Félix 24
Gullette Sean 178
Gutorow Jacek 37, 161
Gwóźdź Andrzej 11, 207, 209–210, 215,
239–241
Gyllenhaal Maggie 205
- H**
Habermas Jürgen 35
Hadewijch 116
Hallgren Frida 126
Hanks Tom 199
Hardwicke Catherine 49, 55–56, 62–64,
246
Harris Ed 96, 190
Harrison John Kent 245
Hausner Jessika 113–115, 242, 246
Heche Anne 96
Hedemann Oskar 149, 237
Hegel Georg Wilhelm Friedrich 124
Heidegger Martin 32, 34, 43, 102, 239
Helman Alicja 111, 240, 242
Herbert Zbigniew 33
Herzog Werner 82–83, 187, 243, 247
Hesse Hermann 173, 186
Hickford Sue 156, 239
Hitchcock Alfred 11, 167, 243
Hochheim Eckhart von zob. Mistrz Eck-
hart
Hoff Benjamin 199, 239
Hoffman Dustin 204
Hogarth William 148
Holland Agnieszka 56, 96–97, 247
Houellebecq Michel 158–159
Hsiao-hsien Hou 111–112
Hurt William 202
Husserl Edmund 19
Hussey Olivia 63, 68
Hypatia z Aleksandrii 156–157
- I**
Irving Washington 218–219, 239
Isaac Oscar 158
Izdebska Agnieszka 222, 242

- Jackman Hugh 182
Jackson Peter 57
Jakubowska Małgorzata 50, 240
James William 51
Jan Ewangelista, św. 60–62
Jan Paweł II 49, 57, 66–73, 76, 97
Janicka Bożena 116, 239
Janion Maria 41–42, 239
Jankowicz Grzegorz 11, 167, 243
Jansen Peter W. 209, 217, 241
Jarmusch Jim 7, 10, 25, 164, 225–232, 238, 243, 245–247
Jay Martin 51–52, 239
Jeffreys Stephen 148
Jensen Anders Thomas 165, 169–171, 245
Jonas Hans 179–180, 239
Jones Terry 48
Jordan Neil 128–131, 133, 246
Joyce James 33
Jung Carl Gustav 85, 104, 186, 191, 193, 234, 239
Juzyszyn Dariusz 21
- K**
Kadłubek Zbigniew 143, 242
Kajdanowski Aleksandr 12
Kalaga Wojciech 43, 239
Kamrowska Agnieszka 111, 240, 242
Kania Ireneusz 109, 188, 238
Kant Immanuel 51, 82, 123
Kapadia Asif 106, 247
Karol II Stuart 148
Kaye Sharon 174, 237, 239–240
Kazim Ali 170
Keitel Harvey 202
Kempna(-Pieniążek) Magdalena 11, 239
Khan Irfan 106
Kiarostami Abbas 107, 243
Ki-duk Kim 6, 48–49, 103–106, 246–247
Kierul Jerzy 179, 238
Kieślowski Krzysztof 11, 167, 183, 240, 243
King Stephen 204
Kita Beata 179, 241
Klawe Janina Z. 208, 241
Klejsa Konrad 57, 241
Kletowski Piotr 102, 242–243
Klimowicz Marek 179, 239
Kłoczowski Jan Andrzej 17–18, 240
Kłos Jan 185, 237
Kłuskiewicz Łukasz 31, 240
Kłys Tomasz 49–50, 240
Kocjan Krzysztof 110, 238
Koizumi Takashi 103, 246
Kolasińska Iwona 50, 55, 240
Kolski Jan Jakub 11, 21, 245
Kołakowski Leszek 234–235, 240
Kołodziej Andrzej 86, 243
Komarnicka Wacława 218, 239
Kornacki Krzysztof 50, 187, 240–241
Kornatowska Maria 219, 240
Koschany Rafał 17, 240
Kosińska Karolina 111–112, 240
Kosłowski Peter 162
Kossowski Henryk Piotr, bp 74, 243
Koterski Marek 11, 239
Kowalska Małgorzata 180, 240
Kropiwnicki Maciej 37, 38, 243
Król Marek 19, 241
Królak Sławomir 207, 237
Kunce Aleksandra 24, 162, 240
Kuryś Agnieszka 110, 238
Kuśmierczyk Seweryn 9, 87, 242
- L**
Lacan Jacques 189
Lacarrière Jacques 180, 240
Lacoue-Labarthe Philippe 123
Latek Oskar 28, 121, 243
Latifah Queen 205
Leitch Thomas 50, 57–58, 240
Leonard Robert Sean 191
Levinas Emmanuel 102, 124
Liadowa Jelena 94
Lipszyc Adam 28, 38, 121, 243
Lis Marek 11, 48, 50, 65, 148, 240, 242
Locke John 174, 208
Lodro Jamyang 105
Løfqvist Gyrd 170
Loska Krzysztof 49, 162, 240
Lubelski Tadeusz 11, 48, 54, 65, 84, 162, 238, 240, 242

- Lubowiecki Wojciech 19, 241
Lucas George 195
Lustig Jacqueline 153
Luzar Marek 72, 247
Lyden John 113, 240
Lynch David 11, 167, 178, 234, 243
Lynch Gordon 113, 240
Lyotard Jean-François 24, 28, 42, 45–46, 162, 164, 240
- Ł**
Ławronienko Konstantin 88
Łoziński Jerzy 20
Łungin Paweł 144–147, 152
- M**
Madsen Richard 122, 237
Magidson Mark 196
Mahioub Hossein 108
Majidi Majid 48–49, 107–108, 246
Majmurek Jakub 112, 117, 240
Malick Terrence 183–184, 245
Malkovich John 149
Mamonow Piotr 144
Mani Noor 107
Mantegna Andrea 84, 86, 119
Marczak Mariola 52–53, 115, 240
Marecki Piotr 102, 242–243
Marfatia Damayanti 107
Margański Janusz 26, 241
Markina Nadieżda 92
Markowski Michał Paweł 28, 240
Marks Karol 139
Maslow Abraham 186
Mathews Gordon 173
Mathews Sue 189, 240
Matka Teresa z Kalkuty, bł. 49, 66–68, 70–71, 76
Matuszewski Krzysztof 116, 243
Mądel Krzysztof 185, 241
McCormick Richard W. 211, 240
McElhone Natascha 190
McFarlane Brian 187, 242
McVay Ted 25, 238
Melki Gilbert 135
Mertes Raffaele 66
Merton Thomas 173
- Mészáros Márta 73–74, 76, 247
Michalski Krzysztof 32, 239
Mickiewicz Adam 219, 231
Mikkelsen Mads 169
Milarepa 105
Miłosz Czesław 16, 19, 121, 235, 241
Minghella Max 157
Ming-liang Tsai 111–113, 240, 242
Minkowski Hermann 174
Mistrz Eckhart 186
Modine Matthew 98
Modrzejewska Ewa 50, 54, 78, 241
Mondini Alberto 153
Moore Julianne 127
Morton Samantha 150
Mucharski Piotr 56, 58, 241
Mueller-Stahl Armin 97
Murray Bill 226
- N**
Nadgrodkiewicz Grzegorz 57, 241
Nakata Hideo 220
Nawarecki Aleksander 45–46, 241
Naymark Lola 136
Nietzsche Fryderyk 143
Nycz Ryszard 26, 240–241
Nyqvist Michael 125
- O**
O’Quinn Terry 174
Ogurcow Igor 93
Ojciec Pio, św. zob. Pio z Pietrelciny, św.
Oliveira Manoel de 211
Olmi Ermanno 50
Olsson Ingela 126
Orliński Wojciech 158, 241
Osin Roman 107
Otto Rudolf 51–52, 186
Ozu Yasujirō 50
- P**
Palmer Richard E. 19, 43–44, 241
Pankratz Maria 131
Pantoliano Joe 175
Paratene Rawiri 109
Parker Alan 175
Pascal Blaise 233–234

- Pasolini Pier Paolo 55
Pawelec Andrzej 31, 233, 243
Paweł z Tarsu, św. 66, 90–91, 143
Penn Sean 183
Perez Rosie 191
Pessoa Fernando 206–209, 212, 217, 241
Phoenix Summer 142
Pickstock Catherine 162
Pieczyński Krzysztof 22
Pierzchała Aneta 102–103, 241
Pike Rosamund 150
Pio z Pietrelciny, św. 70
Piotr Apostoł, św. 66
Piotrowska Anita 148
Piotrowska Marta 210, 241
Piróg Mirosław 239
Pitera Paweł 71–73, 247
Piwińska Marta 216, 241
Placido Donato 153
Platon 207
Plesnar Łukasz A. 182, 238, 242–243
Plotyn 208
Plummer Christopher 62
Płażewski Jerzy 118–119, 241
Płuciennik Jarosław 222, 242
Poe Edgar Allan 188, 218
Pollak Kay 125, 127, 245
Popiełuszko Jerzy, bł. 119
Popper Karl Raimund 162
Portman Natalie 184
Pound Ezra 33
Preisner Zbigniew 183
Prinke Rafał T. 199, 239
Prokopiuk Jerzy 85, 178, 239, 241
Przyłipiak Mirosław 83, 162, 168, 187, 240–241
- Q**
Quispel Gilles 179, 241
- R**
Radomska Beata 85, 239
Ramezani Mohsen 108
Rea Stephen 128
Reeves Keanu 175
Reggio Godfrey 192, 195
Reitman Ivan 26
Rejniak-Majewska Agnieszka 51, 226, 238–239
Rekowska Justyna 186–187, 241
Reygadas Carlos 131–134, 245
Ricoeur Paul 26, 34, 43, 202, 241
Rilke Reiner Maria 15, 33
Roberts Martin 192, 195–197, 241
Rodowska Krystyna 134, 242
Rogers Carl 186
Rorty Richard 5, 23, 26–30, 35, 41, 160, 162–163, 171, 215, 228, 233–234, 241
Rosner Katarzyna 43, 241
Rossellini Roberto 50, 55, 65
Rourke Mickey 184
Rouvillois Samuel 185, 241
Rozin Aleksiej 93
Russell Charles 222, 242
Russell Theresa 139
Ruszkowski Janusz 16, 121, 150, 243
Ryan Tom 187, 242
Rychwalski Aleksander 102, 242
- S**
Sade Donatien Alphonse François de 149
Sałbut Bartosz 174, 237, 239–240
Salihine Yassine 115
Sánchez de Cepeda y Ahumada Teresa
zob. Teresa z Ávili, św.
Santaolalla Isabel 192, 241
Sarafidis Karl 115
Saroyan William 88
Saville Philip 60–61, 64, 246
Schleiermacher Friedrich Daniel Ernst
51
Schmitt Eric-Emmanuel 134, 136, 242
Schubert Franz 114
Scorsese Martin 55
Scott Caldwell L. 174
Scott Laverne zob. Scott Caldwell L.
Sedgewick Kyra 201
Seel Peter C. 82, 209, 241, 243
Sharif Omar 135
Shenkman Ben 178
Shepard Sam 215
Sherman Cindy 222, 242
Shyamalan Manoj Night 220–221, 242

- Sidding Alexander 63
Sierocka Beata 44, 239
Sinise Gary 199
Sjöholm Helena 127
Skarsgård Stellan 166
Skorulski Krzysztof 185, 241
Skurowski Piotr 122, 237
Sławek Tadeusz 143, 242
Smagacz Henryk 172, 243
Smirnow Andriej 92
Soavi Michele 66
Sobański Oskar 199–200, 242
Sobieszek Barbara 219, 242
Sobociński Piotr 76
Sobolewska Anna 17, 103–104, 172–173, 175, 185–186, 198, 242
Sobolewski Tadeusz 50, 114, 116, 192, 195, 242
Sokolowski Julie 115
Sosnowski Leszek 54, 187, 242
Sowińska Iwona 207, 242
Sowiński Grzegorz 85, 239
Sójka Jacek 17, 240
Spielberg Steven 50
Spinoza Baruch 124
Stachówna Grażyna 220–221, 242
Stanisławski Krzysztof 217, 242
Stanton Harry Dean 215
Stasiak Dorota 122, 237
Stasiuk Andrzej 21
Stein Edith 5, 74–77
Stein Rosa 74
Steiner George 20, 35, 51, 242
Stolarska Bronisława 50, 240
Strawiński Igor 148
Stróżewski Władysław 53, 56, 62–63, 83, 242
Suchorukow Wiktor 147
Sukowa Barbara 96
Sulka Iwo 182, 242
Sullivan William M. 122, 237
Svidercoschi Gian Franco 67, 72–73, 238
Swidler Ann 122, 237
Syska Rafał 112, 182, 238, 242–243
Szczepański Jan Józef 128, 239
Szczepański Tadeusz 165, 243
Szuster Marcin 41, 237
Szyłak Jerzy 83, 161–164, 168, 198–203, 241–242
Szymanowski Adam 161, 238
- T**
Taborska Anna 42, 240
Tarantino Quentin 164, 171
Tarkowski Andriej 9, 11–12, 87, 167, 242–243, 247
Tarkowski Arsenij 11–13, 153, 242
Tarnas Richard 16, 51, 121, 150, 243
Tatarkiewicz Anna 87, 238
Tatarowa Irina 22–23, 243
Taylor Charles 5, 10–11, 27–36, 38–39, 41, 47, 120–121, 135, 155, 159, 167, 172–173, 191–192, 203, 216–217, 232–233, 236, 243
Teresa Benedykta od Krzyża, św. zob. Stein Edith
Teresa od Jezusa, św. zob. Teresa z Ávili, św.
Teresa z Ávili, św. 74–76, 80, 243
Testud Sylvie 114
Thompson Emma 204
Thomsen Ulrich 169
Tillich Paul 19–21, 29–30, 59–60, 243
Tipton Steven M. 122, 237
Tischner Józef 19, 22, 243
Toews Miriam 131
Tołstoj Lew 9, 87, 242
Tomasz Apostoł, św. 58
Tomasz z Akwinu, św. 66, 174, 239
Topolski Jan 112, 243
Torney John 227
Travolta John 201
Trier Lars von 47–49, 165–169, 171, 243, 246
Turteltaub Jon 201
- U**
Uszyński Jerzy 216, 243
- V**
Verbinsky Gore 221
Vinci Leonardo da 91
Virilio Paul 215

- Vogler Rüdiger 206, 211, 215–216
Voltaire zob. Wolter
Vuarnet Jean-Noel 116, 243
- W**
Wachowski Andy 48, 175–178, 246
Wachowski Lana (Larry) 48, 175–178, 246
Wainwright Rupert 58
Wall Cornelio 131
Wang Wayne 46, 162–163, 202–203, 230, 235, 245
Ward Graham 162
Watson Emily 165
Watts Alan Wilson 33
Weaving Hugo 176
Weerasethakul Apichatpong 111–113, 240, 247
Weir Peter 6, 48, 164, 186–192, 198, 226, 238, 241–242, 245–247
Weisz Rachel 156, 182
Welsch Wolfgang 25, 215
Wenders Wim 6, 10, 25, 164, 206–217, 226, 239–243, 245–247
Werbiński Ireneusz, ks. 66, 77, 243
Whitaker Forest 98, 203, 229
Whitehead Alfred North 162
Wiącek Elżbieta 107, 227–231, 243
Wilber Ken 172, 243
Wilkoszewska Krystyna 161–162, 243
Wilmot John, hr. Rochester 148
Witalewski Krzysztof 116–117, 243
Wojnicka Joanna 82, 243
Wojtyła Karol, bł. zob. Jan Paweł II
- Wolińska-Riedi Magdalena 67, 238
Wolter 16, 20
Wong Kar-wai 102, 242
Wordsworth William 208
Woźniak Monika 42, 238
Wright Melanie Jane 113, 243
Wright Penn Robin 200
- Y**
Yamamoto Yohji 213
Yeffeth Glenn 175, 238, 243
York Michael 72
Young Robert 55, 66
- Z**
Zabe Alexis 133
Zabłocka-Skorek Joanna 223–224, 243
Zalewski Andrzej 223, 243
Zane Billy 139
Zanussi Krzysztof 11, 66
Zareński Konrad J. 70, 72, 183, 243
Zeffirelli Franco 63, 65, 245
Zemeckis Robert 198–199, 201–202, 245
Zhang Yimou 105
Zimmerer Katarzyna 17, 239
Zischler Hanns 216
Zmudziński Bogusław 82, 209, 241, 243
Zwiagincew Andriej 45, 83–84, 86–95, 109, 146, 239, 243, 245–247
Zychowicz Juliusz 19, 59, 243
- Ž**
Žižek Slavoj 11, 37–40, 167–169, 189, 238, 243–244
Życiński Józef, bp 162–163, 243
Żyro Tomasz 122, 237

Magdalena Kempna-Pieniążek

The formats of spirituality in the latest movie

Summary

The formats of spirituality in the latest movie can be inscribed into the trend of re-interpretations of the main categories of the modern culture dealt with nowadays. Referring to the observations made by philosophers, theoreticians of culture and specialists in religious studies, the author of the book outlines a map of interdependences between modern and most characteristic attitudes towards the issues of a widely-understood spirituality and certain tendencies present in the latest movie (until 2010). On the Polish publishing ground, it is one of the fewest propositions dealing with such topics, and certainly the only one covering such a broad spectrum of issues. Relating to such phenomena as gnosis, New Age, individual epiphanies or the ethics of authenticity, the author discusses both the status of a modern religious movie (including the phenomena such as *The Passion* by Mel Gibson), and the realizations of various formats of spirituality in a postmodernist movie (from *Matrix* trilogy to Tim Burton's works). The examples in question concern an artistic movie (among others *The Religion Hour*, *Agora*, *Hadewijch*, *Lourdes*, *Silent Light*) and a popular one (*The End of the Affair*, *Forrest Gump*, *The Nativity Story*). The author's interest reaches both the movie of the West, as well as Far-and Middle- East (among others works by Kim Ki-duk, and Apichatpong Weerasethakul), paying attention to not only renowned movie authors (Jim Jarmusch, Wim Wenders, Darren Aronofsky, Andriej Zwiagincew), but also experimentators (Ron Fricke) and works considered as being controversial (*Fanatic*).

Magdalena Kempna-Pieniżek

Die Geistigkeitsformeln in der neuesten Filmkunst

Zusammenfassung

Die vorliegende Monografie gehört zu den heutzutage unternommenen Versuchen, die Hauptkategorien der gegenwärtigen Kultur neu zu interpretieren. Auf Bemerkungen der Philosophen, Kulturtheoretikern und Religionswissenschaftlern Bezug nehmend zeigt die Verfasserin die Wechselbeziehungen zwischen der heute kennzeichnendsten Vorstellung von der allgemein üblichen Geistigkeit und bestimmten Trends in der neuesten Filmkunst (bis 2010). Auf dem polnischen Verlagsmarkt gehört sie zu vereinzelt publizierten Publikationen, die das obengenannte Thema anbetreffen und durch solche Bandbreite von Problemen gekennzeichnet sind. Zu solchen Erscheinungen, wie: Gnosis, New Age, individuelle Epiphanien oder Echtheitsethik Stellung beziehend bespricht die Verfasserin sowohl den Status von der heutigen Religionsfilmkunst (darunter solchen Phänomenen, wie Mel Gibsons *Passion*), als auch die Realisation von verschiedenen Geistigkeitsformeln in postmoderner Filmkunst (von der Trilogie *Matrix* zu Tim Burtons Werken). Die von ihr vorgebrachten Beispiele betreffen Kunstfilme (u.a.: *Agora*, *Hade-wijch*, *Lourdes*, *Stilles Licht*) und populäre Filme (*Ende der Romanze*, *Forrest Gump*, *Die Geburt*). Sie zeigt Interesse sowohl für westliche, wie auch nahöstliche und fernöstliche Filmkunst (u.a. Filmwerke von Kim Ki-duka, Apichatponga Weerasethakula), und schenkt ihre Aufmerksamkeit nicht nur den geschätzten Filmemachern (Jim Jarmusch, Wim Wenders, Darren Aronofsky, Andriei Swjaginzew), sondern auch den Experimentatoren (Ron Fricke) und den umstrittenen Filmen (*Fanatiker*).

Na okładce zamieszczono fotografię autorstwa **Justyny Szulc-Więcek**

Redaktor: **Magdalena Białek**

Projektant okładki: **Paulina Dubiel**

Redaktor techniczny: **Małgorzata Pleśniar**

Korektor: **Aleksandra Gaździcka**

Łamanie: **Grażyna Szewczyk**

Copyright © 2013 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2129-5

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 16,5. Ark. wyd. 21,0. Papier offset.
kl. III, 90 g Cena 34 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c., M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław